

NEKATERE DILEME V VPRAŠANJU DRUŽBENIH MARGIN OZIROMA "SOCIALE"

Marija Ovsenik

Očitno je, da živimo v obdobju globoke krize celotnega družbenega razvoja. Industrijska lakota po surovinah vse bolj odpira vprašanje, doklej bo še mogoče trgati zemljini skorji njene mineralne zaklade, katerih problem je predvsem v njihovi neobnovljivosti. Povsem podobno je z energetskimi viri, ki prav tako večinoma niso brezkončni. Tudi ležišča uranove rude, ki služijo za pridobivanje in sproščanje atomske energije, niso neomejena. Predvsem pa znanost in tehnologija še nikakor nista uspeli rešiti problema atomskega sevanja, ki učinkuje na vse oblike življenja uničujoče ne le kratek čas, temveč tudi daleč v prihodnja tisočletja, da ne govorimo o prihodnjih rodovih človeške družbe, ki zato v tej vrsti energije ne more prepoznati možnosti za svoj nadaljnji osebni in družbeni obstoj in razvoj. Naj se spomnimo med drugim tudi dejstva, da je industrijska lakota po surovinah in energiji v razmerah imperialistične naravnosti v prevladujočem pojmovanju gospodarskega in družbenega razvoja pripeljala samo v enem samem (našem) stoletju do kar dveh svetovnih vojn oziroma katastrof. Obe katastrofi pa nista bili nič drugega kot (zunanji) znak oziroma simptom, da je očitno nekaj narobe nekje globlje v uveljavljenem in prevladujočem človekovem in družbenem razumevanju vloge in mesta človeka in družbe v sredini naravnega okolja, katerega neločljivi del je tudi on sam. Vendar se je nezadržno galopiranje človeškega imperializma v razmerju do narave in njegovega uničevalno interverenirajočega delovanja nadaljevalo z nezmanjšanim tempom tako po prvi kot tudi še po drugi svetovni katastrofi. Človeštvo je še tudi v desetletjih po drugi svetovni vojni nadaljevalo z gospodarskim razvojem, ki je temeljil na tezi zgolj kvantitativne rasti produktov, ki naj bi jih oziroma jih je dobavljala potrošniško razpoloženim človeškim množicam predvsem industrija. Tak je bil in je v marsičem še danes ves svet, tudi naš slovenski in jugoslovanski, oziroma takšni smo še tudi mi: zagledani smo v gore materialnih dobrin, za katere mislimo, da nam bodo olepšale življenje in nas osrečile. Te dobrine naj nam v obliki industrijskih izdelkov vseh vrst proizvaža in dobavlja industrija, ki naj bo zato velika, močna in nenehno rastoča. Toda pozabljamo, da industrija pomeni predelovanje surovin iz zemlje ter da je za to predelovanje potrebna

energija. Oboje, tako surovine kot energijo, črpamo iz narave, iz zemljine skorje, in so razpoložljive le v omejenih količinah. Poleg tega obstaja še druga plat industrijske medalje: odlaganje odpadkov (industrijskih in potrošnih) povzroča vse bolj nevzdržna neravnovesja v naravi, ki pa predstavlja prav tisto okolje našega življenja, katerega del smo tudi mi sami. Ne le da to okolje (zaradi odpadnih materialov in izdelkov industrije) ni več lepo za človeške oči, temveč tudi izgublja svojo užitnost: reke se spreminjajo v odplake, zrak postaja zadušljiv in strupen, strupen dež in ozračje prehajata v rastlinje, ki bodisi začenja izumirati (gozdovi!) bodisi vsebuje vse več strupenih snovi. Ker se s tem hranijo živali in živina, postaja tudi meso vse bolj vsebno s strupeninami. Hrana, tako rastlinskega kot tudi živalskega izvora, postaja vse bolj nezdrava za človeka. Človek, ljudje, torej tudi mi sami, pijemo, vdihavamo, jemo in gledamo torej nekaj, kar je za človeka, za nas kot ljudi, vse bolj vprašljivo, neužitno, grdo in sploh nesprejemljivo. Vse naše okolje postaja vedno bolj odurno; še huje, zavedamo se, da smo tudi sami v naši telesnosti in tudi duševnosti vse bolj sami sebi tuji in celo vse bolj odvratni. Ni torej čudno, da to življenje za mnoge izmed nas ni več privlačno in se mu bodisi odrečejo ali pa ga z mirno vestjo odrečejo svojim otrokom (na eni strani samomori, posebej mladostnikov, po drugi strani pa ubijanje lastnih otrok, ki se niti še rodili niso - splavi). Razkroj očitno posega tudi v človeškega duha, saj izgublja zavest in občutek naravne povezave in ravnovesja med uživanjem (na eni strani) ter doživljanjem samega sebe, družbenega in naravnega okolja, katerega neločljivi del je človek kot polno in kompleksno bitje, ki združuje v sebi telo in duha, kar so poznali in lepo izrazili že stari Grki in Rimljani z znanim rekom: "Mens sana in corpore sano" (Zdrav duh v zdravem telesu). In če je telo polno vsakovrstnih strupov, se bo to verjetno tako ali drugače odrazilo tudi v človekovem čustvovanju, duševnih procesih in sploh v njegovem duhovnem oziroma kulturnem svetu. (Kultura tako duha kot srca postaja torej ogrožena.) Pod vsemi temi vplivi se danes (tako kot se je tudi nekoč) oblikuje človekov oziroma družben pogled na svet ter njegov temeljni odnos do narave in s tem tudi do samega sebe.

Tako torej ni čudno, da današnji človek občuti nelagodje oziroma krizo skoraj na vseh področjih človekovega udejstvovanja. Poleg surovinske in energetske krize se danes govori še tudi o številnih drugih vrstah krize, kot so na primer: ekološka kriza, tehnološka kriza, inovacijska kriza (kriza človekove ustvarjalno-

sti), gospodarska kriza, kriza usmerjanja družbenega razvoja in politike, kriza znanosti, kriza morale oziroma, kompleksno gledano, kriza organizacije dela, mišljenja, obnašanja, medsebojnega zaupanja, odgovornosti, vere v prihodnost, kriza idealov, ideologij, družbenoekonomske ureditve tako v svetu kot tudi pri nas (primer: ponovno prenavljanje ustave kot temeljnega družbenopolitičnega akta).

Na kratko rečeno: človek danes ne more več zagotovo vedeti, čemu in komu naj bi še verjel oziroma na kaj in koga bi se mogel zanesti v temeljni orientaciji svojega življenja in vsakdanje svoje prakse. Res kaže, da smo v nekakšni vsesplošni krizi vsi, ki živimo in delamo danes.

Kaj vse to pomeni? Človek si spet skuša najti oziroma utrditi tla pod nogami. Kako naj to doseže?

Videti je, da se očitno velja nad stanjem, v katero je zašla civilizacija danes, zamisliti nekoliko globlje. Če pogledamo nazaj v zgodovino človeške družbe, bomo kaj lahko ugotovili, da se je že velikokrat zgodilo, tako v novejši kot tudi v starejši zgodovini, da so ljudje izgubili zaupanje v obstoječo ureditev tako gospodarstva, vladajočega sistema idej kot tudi družbenih odnosov v celoti. Ljudje so v takšnih situacijah običajno iskali in našli vzrode za umiritev svojega duha kje v prejšnjih, sicer že davno pozabljenih dobah. Tako se je zgodilo, na primer, ob nastopu renesanse, ko se je zahodna evropska kultura po propadlih križarskih pohodih in po padcu Carigrada začela oplajati in prenavljati z idejami in kulturo starogrškega in starorimskega sveta, in le nekaj za tem z nastopom protestantizma, ko se je na verskem področju zamajala vera in zaupanje v karizmatičnost papeštva. Na podoben način je prišlo do meščanske revolucije v Franciji leta 1789, potem ko je padel mit o absolutistični fevdalni kraljevini, ki ni mogla več obvladati naprednejših buržoaznih sil in ko so našli ideal vladavine v republikanski ureditvi, znani iz antičnega sveta. Prav tako se je daleč v preteklost človeške zgodovine ozrlo nastopajoče delavsko gibanje sredi 19. stoletja, ko sta Marx in Engels v svojih študijah odkrivala in iskala vzorce za družbeno ureditev v časih predcivilizacijske komunistične praskupnosti. Tako je na primer Pariška komuna leta 1871 v Parizu tudi uvedla nov tip vladavine, sicer po vzorcu republike, vendar z oblastjo v rokah delavcev.

Danes je videti, da nas vsesplošna krizna zadrega spet navaja na študij zgodovinskih izkušenj. Drugega nam očitno tudi ne preostane, saj prihodnosti še ne moremo poznati, situacija, v kateri se je znašel svet, pa je takšna, da je, na primer, Svetovna komisija za okolje in razvoj pri OZD (njen član je bil tudi Slovenec Janez Stanovnik) aprila letos (1987) v svojem poročilu (glej Delo, 21. nov. 1987) opozorila na omejitvene razvojne faktorje, ki da so "raven tehnologije, družbena organizacija oziroma organiziranost, razpoložljivi naravni viri in zmožnost biosfere".

Če naj se tu ozremo po preteklem oziroma zgodovinskem človeškem izkustvu, se nam v okviru naše razprave kažeta kot pomembni predvsem naslednji dve dejstvi:

1. Živimo v času neke globoke krize kompleksnega družbenega razvoja, pri čemer je postal vprašljiv človekov kompleksni in temeljni odnos do narave oziroma naravnega okolja, katerega del je tudi človek sam.
2. S posebnim poudarkom se moramo zadržati pri vprašanju obstoja, vloge in položaja takolimenovanih družbenih margin oziroma kratko "sociale".

Kje iskati temeljne izvore današnje globoke krize družbene zavesti?

Če se oziramo nazaj v zgodovino človeške družbe po njenih izkušnjah posebej z vidika temeljnega odnosa človeka do svojega naravnega okolja, potem se nam misel ustavi nekje tam, ko je človek v svojem izkoriščanju narave za proizvodnjo sredstev za svoje življenje odkril načelo delitve dela in ga začel uveljavljati in razvijati tudi na področju družbene organiziranosti oziroma tudi v medsebojnih odnosih med ljudmi in družbenimi skupinami. S to novostjo oziroma inovacijo na področju družbene organizacije dela se je takrat močno dvignila produktivnost človeškega dela, saj so se posamezne družbene skupine, plemena, narodi mogli posvečati posebej le posameznim vrstam proizvodnih ali drugih dejavnosti (živinoreja, poljedelstvo, obrt, trgovina ipd.). Načelo delitve dela pa se ni obdržalo v družbeni organiziranosti samo v smislu delitve med vrstami dejavnosti (torej horizontalno), temveč se je uveljavilo tudi v smeri izgradnje takolimenovane družbene nadstavbe, pri čemer je prišlo do delitve na močne na eni strani in šibke na drugi strani. Prvi so se, četudi so bili vselej v manjšini, v ideološki predstavi družbene strukture dvignili nad vse ostale člane iste družbe,

ki pa so bili vselej v večini. Prvi so prevzeli oblast nad drugimi in pojavila se je delitev na nadrejene oblastnike ter podrejene podložnike. Odvisno od tipa prevladujočega odnosa med oblastniki in podložniki poznamo v zgodovini človeštva na primer naslednje vrste družbenih ureditev oziroma družbene organiziranosti proizvodnje dobrin: sužnjelastništvo, fevdalizem in kapitalizem. Za vse te ureditve je značilen pogoj obstojanje institucije države, katere smisel je možnost izvajanja legalne prisile oblastnikov nad podložniki oziroma močnih nad šibkimi (kodifikacija izkoriščanja večine in koncentracija družbene moči oziroma oblasti v rokah manjšine). Uvedba države kot družbene institucije je bila torej po eni strani posledica "vertikalne" delitve dela, hkrati pa pogoj za vzpostavitev, krepitev in ohranjanje moči posameznih, v državo organiziranih narodov, plemenskih zvez ali drugače povezanih družbenih skupin tako navznoter kot tudi navzven. Praviloma je bila državna oblast skoncentrirana v svojem piramidalnem vrhu, največkrat monarhu (faraon, cesar, kralj ipd.), ki je često državo simboliziral tako navznoter kot tudi navzven. Praviloma je bil monarh tako ali drugače povzdigovan v zvezo z božanstvom (faraona so častili kot božanstvo, kralje in cesarje je v zahodnoevropskem kulturnem krogu okronal rimski papež s posvečeno krono; veljala je teza, da je vladarju oblast "dana od boga"). Monarhov absolutizem je šel ponekje celo tako daleč, da je na primer eden izmed francoskih kraljev na vrhuncu koncentracije moči v rokah monarha vzkliknil takole: "Država? Saj to sem vendarle jaz!" (L'état, c'est moi). Iz tega se vidi, da se je dogajalo, da so monarhi neredkokdaj svojo osebo poistovetili kar s celotno državno formacijo oziroma preko tega tudi s celotnim prebivalstvom posamezne države. Tako so tudi zgodovinarji pisali le zgodovino cesarjev in kraljev, ne pa tudi ljudstev "njihovih" držav. "Vertikalna" družbena delitev dela je bila torej tako globoko v zavesti človeških množic (večine in manjšine), da je družbena večina pogosto, če že ne kar praviloma, potonila v anonimnost ter videla identiteto tudi same sebe le v obstoju svojega (pobožanstvenega) monarha. Kadar je padel ta, je padla tudi država, celotno ljudstvo pa je padlo v ostrejšo ali milejšo stopnjo oziroma obliko sužnosti ali podložnosti tujemu vladarju oziroma narodu. Kadar je upadla avtoriteta (karizmatičnost, ugled) vladarja, je vselej v zavesti "njegovih" podložnikov (ali vernikov) zavladala zmedenost, nezaupanje v najvišjo avtoriteto in občutek nezaščitenosti, torej kriza zavesti.

Če zdaj v zgodovino cesarstev in kraljestev projiciramo socialno vprašanje ozi-

roma vprašanje družbenih margin, moramo ugotoviti, da je bila institucija države (skoraj vse do zadnjih desetletij - do dni našega sedanjega življenja) praviloma ali skoraj izključno le orodje za zagotavljanje, ohranjanje oziroma krepitev osrednje državne oblasti oziroma moči osrednje struje v veletoku družbenega življenja posameznih, v državo organiziranih ljudstev oziroma narodov.

Utrditev Institucije države je imela za posledico fiksacijo miselne sheme razdelitve družbene skupnosti (kot celote) na dva temeljna, "vertikalno" ločena družbena razreda: na eni strani ("zgoraj") so se znašli oblastniki, to je tisti, ki so bili močni (mogotci, pobožanstveni vladarji) oziroma tisti, ki so si prisvojili pristojnost odločanja in "misli" (duha), na drugi strani ("spodaj") pa so se znašli vsi drugi, ki so bili šibki, anonimni in bolj ali manj brezpravni in ki jim je preostala le pravica oziroma dolžnost, pristojnost (težakega, telesnega) "dela". Veljalo je, da so na eni strani ("zgoraj") tisti, ki "mislijo", na drugi strani ("spodaj") pa tisti, ki "delajo". Prvi, četudi so bili (lahko) le družbena manjšina, so si prisvojili torej področje misli, duha in so po tej poti "prevzeli" vlogo (družbene) "glave"; drugim, ki so bili objektivno lahko le večina, pa je - po isti miselni shemi - preostalo področje telesnega (težkega in težaškega) dela v okviru družbene (državne) organiziranosti, torej vloga "telesa". Uveljavljena razdeljenost družbene skupnosti na dva ločena razreda je torej slonela na miselni shemi dveh delov celovitega človeka, ki sicer - kot osebnost - more živeti le kot harmonična ("organska") celota telesa in glave oziroma materije in misli, duha (prav v smislu starogrške modrosti: "Zdrav duh v zdravem telesu"). Institucija države oziroma uveljavitev miselne sheme o dveh delih človeka in družbe, je bila torej umetna tvorba, ki pa je imela daljnosežne posledice na nadaljnji (stvarni) razvoj ne le družbene skupnosti, temveč je posegla (zarežala) globoko v bistvo slehernega človeka: takšno shemo notranje razdeljenosti je namreč kasneje v času industrijske revolucije v pogojih kapitalistične družbene ureditve v celoti prevzela in posnemala tudi podjetniška notranja organiziranost. Vendar pa je uveljavitev institucije države s fiksacijo razredne razdeljenosti družbe na tiste "zgoraj" in močne, ki vladajo in "mislijo", ter na druge "spodaj" in šibke, ki so prvim pokorni, podložni in katerih dolžnost je "delati", le prvi korak k depersonalizaciji (obrezosebljanje) človeka in družbe. Posledice načela delitve dela (med ljudmi, razredi) v smislu "socialne" problematike, to je skrbi za družbeno-marginalne oziroma blagovno-proizvajalno (de-

lovno nepomembne skupine oziroma člane družbene skupnosti, (kakršni so na primer otroci, umsko oziroma telesno nenormalno razviti, pohabljeni (invalidi), bolniki, nosečnice, ostareli ali kako drugače za produktivno delo nesposobni ljudje) s samo uveljavitvijo institucije države in razredne razdeljenosti družbene skupnosti še niso postale tako pereče in kričeče ("krivice"). Za te (marginalne) skupine so namreč še naprej mogle poskrbeti tiste prvotne človeške skupnosti, ki so preostale in obstajale še iz časov nekdanje prvotne (predcivilizacijske) človeške skupnosti in ki so živele ob instituciji države še naprej, saj državi niso bile napoti. Država jih ni onemogočala, temveč celo nasprotno, njihovo obstajanje (obstajanje izražanja "človečnega" odnosa do resnično nemočnih - danes pravimo sebično "marginalnih" članov človeške skupnosti) je namreč državo in njene organe uprave celo vnaprej razbremenjevalo, da ji ni bilo potrebno jemati v zakup svojih "pristojnosti" tudi za socialno (in s tem družbenoprodukcijsko) nemočne svoje podanike. Vse do časov merkantilizma, ko je država začela s svojimi ukrepi podpirati (predvsem zunanjo) trgovino, se namreč država tudi za gospodarstvo kot takšno ni posebej menila, pa je zato povsem mirno tudi do vprašanja takoimenovanih "marginalnih" skupin oziroma članov podložnikov vseskozi lahko ostajala indiferentna. Vprašanje socialnih "margin" se doslej torej še ni zaostriło.

Zaostritev socialnega vprašanja

Pomembne spremembe v razširjanju in poglobljanju načela delitve dela so nastale potem, ko je to francoski filozof R. Descartes (1596 - 1650) vpeljal to načelo posebej tudi na področje "misli". Trdil je, med drugim, da je "vsak problem treba najprej razdeliti oziroma razčleniti na njegove dele, da bi se lažje prišlo metodično do (njegove) rešitve, sklepati pa da je treba metodično in po racionalnih korakih" (ELZ, 1969, zv. 2, str. 62). To je bil temelj organiziranosti znanstvene misli po posameznih disciplinah oziroma strokah. Na tej osnovi se je torej načelo delitve dela uveljavilo na področju znanosti in vse znanje novoveških strokovnjakov vseh vrst se je zaokrožalo in med seboj ločevalo po nešteti "specialnostih" (specializacija, specialisti). Na osnovi kartezijanskih postulatov logičnega sklepanja (racionalizma) se je pospešil razvoj modernih znanosti, najprej pa se je to odrazilo na področju mehanicističnega in absolutno determinističnega razumevanja sveta, po katerem je "ves kozmos mo-

goče pojmovati kot en sam velik stroj" (ELZ, 1969, zv. 4, str. 295).

Kartezijanske ideje so torej vpeljale delitev dela na področju (znanstvene) "mislil", posledica česar je, da je razvoj le-te potekal ločeno po številnih, med seboj nepovezanih področjih, "disciplinah" oziroma "strokah" specialistov. Tako se znanstvena misel praviloma razvija in oblikuje še vse do danes: ozka specialističnost pa ima za posledico tudi medsebojno ločenost, razparceliranost celote, medsebojno odtujenost in nepovezanost ter medsebojno indiferentnost (brezbrižnost drug za drugega) ter tudi neodgovornost (za druge in za celoto). Kartezijanske ideje, ki so se, kot rečeno, uveljavile v mehanicističnem in statičnem pojmovanju sveta, narave, družbe in človeka, so na področju prakse proizvodnje dobrin močno vplivale na razvoj tehničnih pripomočkov pri delu: za 17. in 18. stoletje so značilni izjemno živahna iznajditeljska dejavnost in dosežki na področju izpopolnjevanja tehničnih delovnih priprav. Tedanji razvoj tehnologije je pripeljal med drugim tudi do tega, da se je v drugi polovici 18. stoletja - še posebej pod vplivom iznajdbe mehaničnih statev in izuma parnega pogonskega stroja - proizvodnja materialnih dobrin začela vse bolj seliti iz domov (po vaseh) v skupne tovarniške prostore (v mestih), kar navadno označujemo kot prvo industrijsko revolucijo. Osrednji pojav le-te je vse večje poglobljanje načela delitve dela tudi na področju materialne proizvodnje in uvajanja strojnega (mehansko-energetskega) pogona strojnih naprav. Tedaj je v samem procesu človekovega "dela" prevladala logika (brezdušnega in brezčutnega) stroja (kot mrtve mehanske naprave) nad živim človekom. Če se oblast, država, lastnik, podjetnik dotle ni brigal za delavca in se vtikal v (intimne) podrobnosti podložnikovega, podrejenčevega "dela" in jo človek - delavec imel neko avtonomijo, samostojnost vsaj v svojem "delu" samem in mu je bilo vsaj v delovnem procesu dovoljenc "misliti" in v (obrtniško izdelanih) izdelkih izražati tudi svojega (umetelnega) duha, mu poslej - po uvedbi strojne industrijske proizvodnje na mehanski pogon (industrijska revolucija) - to ni bilo več niti mogoče niti dovoljeno. S tem pa je človek - delavec - podrejenec - najemnik - podložnik izgubil možnost izražanja svoje osebnosti tudi v sferi "dela", s čimer je postal dvojno odtujen od samega sebe: pravico oziroma pristojnost "misliti" mu je že poprej odrekla država, oblastnik, lastnik, zdaj pa tudi v svojem (brezdušno potekajočem) "delu" ni več mogel prepoznavati in čutiti samega sebe, svoje ustvarjalnosti, posebnosti in osebne edinstvenosti. Poleg tega je človek - delavec (zda)

mezdni!) moral zapustiti svoje domače vaško okolje in se preseliti v mesto. Mestno okolje je bilo zanj novo, tovarniško brezdušno, brezčlovečno in izgubil je pravi stik z naravo. Trpelo je družinsko življenje oziroma življenje v družinski skupnosti. V tovarni ni bil zaposlen le oče, temveč tudi mati in otroci, kakor hitro so toliko dorasli, da je bila njihova fizična telesna moč uporabna v tovarni. Delovni čas je trajal po ves dan, ni bil usklajen med posameznimi člani družine, stanovanje je bilo majhno in last tovarnarja, vanj so se vračali z dela v mračni in zatohli tovarni le za kratke ure najpotrebnejšega oddiha in opravljanje le najnujnejših osebnih in družinskih potreb. Starši so izgubili stik z otroki in obratno, mož z ženo in obratno. Zaradi kar najmanjše meзде je bil tudi stanovanjski standard na zelo nizki ravni. Zanemarjenost in nesnaga sta v delavskih mestnih naseljih obdajali človeka vsepovsod, ne le doma in v tovarni, temveč tudi na ulici, v vsem njegovem okolju. Vsak človek - delavec je bil v neprestanem strahu, da izgubi delo in s tem še tisto malo sredstev za preživetje, kolikor mu jih je bilo mogoče pridobivati s trdim in brezdušnim delom v tovarni ali pa kje drugje. Nenehen strah, da bo padel v brezposelnost in s tem v skrajno revščino, je poganjal človeka v vsakodnevni vrvež bednega tovarniško - mestnega življenja. Vsepovsod je bilo polno nepreskrbljenih otrok, prosjakov, tatov, prostituticije, onemoglih, bolnih in ostarelih v skrajno bednih stanovanjih. O vsem lahko preberemo v delu "Položaj delavskega razreda v Angliji", ki ga je napisal F. Engels leta 1843, torej v času, ko so se pokazale človeka uničujoče posledice prve industrijske revolucije že v vseh strahotnih razsežnostih.

Pohod prve industrijske revolucije, izvajan v razmerah kapitalističnih družbenih odnosov, je odprl "socialno vprašanje" oziroma vprašanje družbenih "margin" v takšnih razsežnostih, da bi družbene margine (vseh vrst) neizogibno morale postati tudi vprašanje družbene javnosti. Znan je primer stavke tekstilnih delavcev v Manchestru leta 1844, ko so obupani, a neuki delavci, danes v literaturi znani pod imenom "luditi", razbijali stroje, kajti zmotno so videli vzrok svoje bede v strojih, ne pa v krivičnih družbenih odnosih. Takšne razmere so neizogibno pripeljale do delavskega gibanja kot političnega gibanja socialistov (prvikrat omenjen izraz leta 1931 v Parizu!) in komunistov. Marx in Engels sta zvezo komunistov leta 1847 (objavljeno 1848) napisala znamenito delo "Komunistični manifest", v katerem vidita možnost rešitve in ponovnega počlovečenja

delavskega razreda edinole tako, da se združijo vsi delavci vseh dežel v enotno fronto proti izkoriščevalcem vseh vrst. Da bi ozavestil delavski razred v njegovem pravičnem boju za svoje človečanske pravice, je Marx napisal tudi temeljno teoretično delo "Kapital" (1867), ki z vso ostrino duha razkrinkuje izkoriščevalsko naravo kapitalistične družbene ureditve in upravičuje revolucionarni boj delavskega razreda za prevzem oblasti. Delavski razred je v svojem revolucionarnem nastopu zmagal prvič leta 1871 v Parizu ("Pariška komuna") za okrog tri mesece, nato pa leta 1917 v Rusiji, leta 1945 pa je prevzel oblast tudi pri nas v Jugoslaviji.

Prva industrijska revolucija je, kot smo videli, pomenila polno uveljavitev načela delitve dela tudi v sferi proizvodnega človekovega "dela", pri čemer je bil človek oropan pravice in možnosti uveljaviti svojo človeško miselno ustvarjalno bistvo ne le v sferi oblasti v družbeni oziroma državni skupnosti, temveč tudi v sferi njegovega "dela". To je na človeka - delavca učinkovalo skrajno depersonalizirajoče, še posebej, ker je bil njegov prehod iz dela na polju oziroma na domu v vaškem socialnem okolju povezan z nujnostjo preselitve v mesto in tovarno. Kot smo omenili, je to že v samem začetku uveljavljanja prve industrijske revolucije vplivalo na celotne pogoje življenja in dela človeka - delavca skrajno uničujoče in posledica tega je bila, da se je socialno vprašanje, nujnost družbene skrbi za osebe, ki jih je kruto življenje z vso neusmiljenostjo množično metalo na obrobja ("margine") proizvodno orientirane družbe. Vprašanje družbene skrbi za množice takšnih revežev je torej moralo postati zadeva celotne državno organizirane družbe, torej "socialni" problem v dvojnem pomenu besede "socialni": "socialni" v smislu "zadeve celotne družbe kot države" in "socialni" v smislu neizogibne skrbi in (materialne in moralne) pomoči močnih in imovitejših za vse tiste nemočne, ki se v smislu delovno pojmovane družbe tako ali drugače nahajajo na takoiimenovanem družbenem obrobju oziroma "marginah" pomembnosti za "družbo močnih in imovitih".

Zakaj je vpogled v zgodovino pomemben tudi za nas v Sloveniji?

Slovenija je v teku zgolj nekaj povojnih desetletij preživela dramatične družbene in proizvodno - gospodarske spremembe, ki so značilne za takoiimenovano prvo industrijsko revolucijo.

Slovenci smo se v povojnem razdobju (ene same generacije življenja človeka!) množično preselili iz ruralno vaškega okolja dela in življenja v mestno tovarniška okolja dela in življenja. Še leta 1953 je delalo v kmetijstvu in gozdarstvu kar 50,7 odstotkov vseh zaposlenih Slovencev, v industriji in rudarstvu pa jih je tedaj delalo le 13,7 odstotka. Samo nepolnih 30 let kasneje, leta 1981, pa nam uradna statistika slovenske zaposlitve pokaže popolnoma obratno sliko. V sektorju "kmetijstvo in gozdarstvo" je ostalo le še 16,5 odstotka zaposlenih Slovencev, medtem ko jih v sektorju "industrija in rudarstvo" najdemo to leto že kar 38,4 odstotka. To je posledica množičnega prehoda dela s polja v tovarne oziroma iz vasi v mesta (prva industrijska revolucija!). V tem času je Slovenija postala ena izmed najbolj zaposlenih dežel v svetovnem merilu. Tako je v tej deželi danes kar 40 odstotkov celotnega slovenskega prebivalstva zaposlenega (podatki za leto 1981); večji odstotek zaposlenih v celotnem prebivalstvu ima na vsem svetu edinole le mestna država Hong Kong.

Dalje: leta 1981 je bil delež aktivnega prebivalstva v celotnem številu zaposlenih v Sloveniji kar 50 odstotkov, delež zaposlenih v aktivnem prebivalstvu pa kar 84 oziroma celo 88 odstotkov, kar je tako visoko, da nas v svetu prekaša le še samo nekaj držav (Islandija, Švedska, Sovjetska zveza in Poljska). Delež zaposlenih v aktivnem prebivalstvu je v začetku osemdesetih let (tega stoletja) že prerasel povprečje v Evropski gospodarski skupnosti (EGS) in je približno na ravni Zahodne Nemčije, Francije, Nizozemske, Belgije, Luksemburga in Danske, višji delež (okoli 92 %) pa imata le še Velika Britanija in ZDA. (Podatki po P. Sicherl: Prestrukturiranje in družbena produktivnost, ER, 1983/1-2, str. 20-23). Statistični podatki o zaposlenosti torej Slovenijo danes uvrščajo med najbolj razvite, zaposlene oziroma "delovne" dežele sveta. Iz tega izhaja, da je Slovenija v manj kot treh desetletjih prešla tolikšno pot razvojnih sprememb (iz poljedelske v industrijsko deželo), za kakršno so druge najbolj razvite dežele sveta imele na razpolago kar 150-200 let. Hitrost, s katero je Slovenija izvedla prvo industrijsko revolucijo, je tolikšna, da skoraj ni primerljiva s hitrostjo (počasnostjo), kakršno so si mogle privoščiti druge najrazvitejše dežele. Poleg tega Slovenija v teku zadnjih nekaj deset let ni preživljala le travmatičnega hitrega proizvodno-gospodarskega razvoja, ampak je v istem času izvajala (z vso Jugoslavijo skupaj) tudi zgodovinsko pionirski razvoj družbene revolucije (socialistično samoupravljanje v smislu tako konceptualnega kot tudi operacionalnega novega sistema delavskega samoupravljanja oziroma sistema

oblasti delavcev in delovnih ljudi). Pri nas sta torej v teh nekaj desetletjih hkrati potekali kar dve vrsti revolucij: industrijska in družbenopolitična. Z vidika obremenitve človeka s takšnim vrtncem sprememb v samih temeljih pogojev dela in življenja ljudi je treba poudariti tudi dejstvo, da se je vse to zgodilo v obdobju ene same delovne dobe človeka. Generacija, ki je bila delovno aktivna prav v teh desetletjih in ki danes odhaja v zaslužni pokoj, je bila nedvomno ena izmed najbolj obremenjenih v zgodovini tako našega naroda kot prav gotovo tudi širše v svetu. In prav ta generacija, ki je bila izjemno izpostavljena nevarnosti, da zapade v sfero družbenih "margin" oziroma "sociale", je izkazala izjemno stopnjo svoje življenjske žilavosti, saj je namesto zapadanja v človeški in družbeni oziroma socialni razkroj celo v veliki meri zgradila osnovne materialne pogoje za nadaljnji razvoj življenjskega standarda: vsa dežela je prepolna novozgrajenih hiš in stanovanj! Skoraj bi lahko rekli, da smo Slovenci torej izredno prilagodljiv in priden narod, obseg socialnega razkroja pri nas nikakor ni primerljiv s tistim, kakršen se kaže v Engelsevem opisu stanja v delavskih četrtih angleških mest v prvi polovici 19. stoletja. Ponuja se nam torej teza, da je tipični vzorec slovenskega obnašanja in prilagajanja spremembam in s tem bežanja pred tem, da bi postali "socialni problem", prav gotovo eden izmed najuspešnejših v svetu. Pa se je slovenskemu ljudstvu iz njegove zgodovinske izkušnje že vnaprej jasno, da bi izgubilo svojo identiteto ("slovenstva") tisti trenutek, ko bi si kakorkoli dovolilo postati "socialni problem" in ko bi bilo prisiljeno prositi ali klicati na pomoč kogarkoli drugega. Morda pa je prav to tisti globlji vzgib v naših ljudeh, ki jih še poganja v trd boj za obstoj in lastno identiteto: iz brezupa v up! Še in še! In če gre tudi v tem primeru za (prav našo, domačo) življenjsko in zgodovinsko izkušnjo, mar iz tega tudi "socialni delavci" ne morejo potegniti potrebnega nauka za svoje ("socialno") delo med Slovenci?

Pripravek organizacijske misli

Socialne posledice prve industrijske revolucije so bile v pionirskih deželah (Anglija in njej sosednje dežele na evropski celini) tako hude (kot nam jih sporoča posebej F. Engels 1843) prav gotovo v največji meri zato, ker je bil tedaj prevladujoči pogled na družbeni razvoj pač (na kartezijanski način) izrazito p~~er~~ci~~o~~lističen. Državne ustanove se za gospodarstvo in razmere v njem niso meni-

le, še posebej pa se niso zanimale za to, v kakšnih razmerah so tedaj morali delati mezdni delavci v tovarnah. Mehanicistično naravnane iznajditelje tehničnih izboljšav so zanimale le možnosti izpopolnjevanja tehničnih in kasneje strojnih naprav, podjetnike - kapitaliste pa je zanimal izključno profit. Delavci so bili tedaj neizobraženi in neuki, izkušnje še ni bilo, preživeti pa je bilo treba. Tako se je vsakdo zanimal le za enega izmed izsekov celovite problematike in trudil se je le za tisto, v čemer je videl svoj osebni in takojšnji interes. Vsakdo se je obnašal in videl le svoj delček vsega dogajanja, nihče pa ni niti videl in še manj upošteval celote. Ko je ekonomist A. Smith (1723-1790), pišeč knjigo Bogastvo narodov (The Wealth of Nations), opazoval vse to vrvenje in vsesplošno gnanje za denarjem, se mu je zazdelo, da vse to vodi neka "nevidna roka", saj ni našel nikogar v družbi, ki bi mu lahko priznal, da splošno gnanje za tehničnim in gospodarskim napredkom nekako zavestno obvladuje. Vse se mu je zazdelo kot vsesplošno slepo vrvenje vseh proti vsem in da je edino, kar vse to nekako obvladuje, le neka nevidna sila (imenoval jo je kar "nevidna roka"), ker pač očitno ni vedel, da tudi v gospodarstvu in družbi obstajajo neke naravne zakonitosti, tako kot v naravi oziroma fiziki in mehaniki (npr. po I. Newtonu zakon gravitacije).

Seveda pa se je tak parcialen pogled na svet, naravo, gospodarstvo, družbo in človeka zadržal kot prevladujoč še dolgo potem, značilen je še za vse 19. in vsaj za prvo polovico 20. stoletja. Marxovo spoznanje, da je narava le ena sama in da je o njej potrebno zgraditi znanost in znanje kot eno samo celoto (zamisel o "eni oziroma enotni znanosti o naravi in družbi"), je bilo sredi 20. stoletja pač le izjema in se ni moglo splošno uveljaviti; tudi ga je Marx očitno premalo jasno oziroma le medlo izrazil. Izrazito parcialen je napri- mer tudi pristop F. W. Taylorja (1856-1925), ki je skušal povečati produktivnost dela na primer tako, da je izračunaval zmogljivost (normo) delavcev tako, da je za vzor izbral najmočnejšega prostovoljca za dobro nagrado. Seveda je takšen Taylorjev pristop k izračunavanju delovnih norm za delavce nelzglobno naletel na ostro nasprotovanje delavskih sindikatov. Iz takšnih in podobnih razlogov se danes njegov "znanstveni" (sicer metodičen in sistematičen) pristop k organizaciji dela ("managementu") piše le pod narekovajem. Vendar pa se je med raziskovalci in teoretiki organizacije že okrog leta 1930 (Amerikanec H.S. Dennison, 1932) utrdila ideja, da je pojav, ki ga označujemo z besedo "organi-

zacija", kompleksne narave in da ga je zato mogoče in potrebno obravnavati iz raznih vidikov.

Tako je v strokovni literaturi s področja organizacijske misli znana zamisel o takoimenovanem Urwickovem kvadratu, ki trdi, da je na organizacijo (dela) treba gledati tako, da jo postavimo na sečišče kvadratovih diagonal, pri čemer si na posameznih ogliščih kvadrata zamišljamo:

1. tehnični problem, katerega poznavanje in obvladovanje nam omogočajo tehniške in naravoslovne vede,
2. ekonomski problem, katerega poznavanje in obvladovanje nam omogočajo ekonomske vede,
3. človeški problem, katerega poznavanje in obvladovanje nam omogočajo človekoslovne vede, in
4. socialni, družbeni in politični problem, katerega poznavanje in obvladovanje nam omogočajo družboslovne vede.

Na podlagi teh spoznanj in s takšno argumentacijo je znani angleški teoretik organizacije leta 1956 javno priporočil angleškim univerzam, naj bi proučevanje in poučevanje organizacije (dela) oziroma "managementa" sprejele v svoj normalni program visokošolskega oziroma univerzitetnega dela (glej Dešič, V.: Metode naučne organizacije rada, Beograd, 1964, str. 124-125; Dennison, H. S.: "The Need for the Development of Political Science Engineering" v: L. Gulick in L. Urwick: "Papers on the Science of Administration, New York, 1969; Ovsenik, J.: "Izvori in razsežnosti organizacijskega problema ter možnosti za njegovo racionalizacijo" v: Organiziranje v funkciji samoupravnega združenega dela, zbornik referatov I. YU - simpozija organizacijskih ved, Kranj, 1979/47-59).

Urwickovemu kvadratu podobne zamisli o mnogoštevilnosti sestavin, faktorjev, sistemov, vplivov, vidikov najdemo tudi še pri več drugih najnovejših avtorjih, kot so na primer: skupina Kast in Rosenzweig, 1970, 74, 79, 85, skupina Koontz, O'Donnel, Weihrich, 1984 in drugi. Zato je morda prav, da se ob Urwickovem kvadratu nekoliko zadržimo.

Organizacijska misel nas uči, da moramo na vsakokratno organizacijsko oziroma delovno situacijo gledati celovito in sicer tako, da hkrati in v primernem med-

sebojnem razmerju upoštevamo tako tehnični, ekonomski, človeški kot tudi socialni, družbeni oziroma politični vidik situacije. Vsak pretirano specialističen in trdovratno ozek pogled na situacijo ne vzdrži kritike z vidika kompleksne sestavljenosti oziroma številnosti elementov, ki tvorijo oziroma vplivajo na vsako posamezno situacijo.

Tak pogled nas navaja na sklep, da so tudi primeri tako imenovanih "socialnih problemov" le en del kompleksnega organizacijskega problema oziroma pojava v življenju in delu in da je poleg "socialnoskrbstvenega" vidika praviloma treba upoštevati še številne druge vidike človeške oziroma delovno-organizacijske situacije in da je človeku mogoče pomagati na številne podobne načine.

Iz tega koncepta izhaja tudi to, da vsako posamezno situacijo sooblikujejo številni vplivi oziroma vidiki ter le - tem analogne vrste "specialistov", kot so tehnično izobraževalni kadri, ekonomsko izobraževalni kadri, strokovnjaki za poznavanje človeka (psihologi, zdravniki, andragogi, ergonomi ipd.) in tudi takšni družboslovni profili, kot so pravniki, sociologi, komunikologi, proučevalci etike ipd. Ker vsakdo izmed najrazličnejših profilov sodelavcev na vsako posamezno situacijo vpliva na svoj specifični način, sledi, da ima vsakdo izmed njih vselej možnost oziroma priložnost prispevati k reševanju situacije bodisi na pozitiven ali negativen način; prispevek posameznika je lahko tak, da se situacija oziroma problem pod njegovim sovlivanjem razpleta ugodno, ali pa tak, da se situacija, ki je že sicer težavna, zapleta še bolj.

Dalje nas zamisel o Urwickovem kvadratu (zaokroženem v krogu) opozarja tudi na to, da so nosilci oziroma interesenti ali reševalci vsake posamezne situacije ljudje, vsak s svojimi možgani, ki človeku proizvajajo ustvarjalno misel. Glede na najraznovrstnejšo strukturo možganske skorje, je mogoče vsakemu človeku biti ustvarjalen na zelo različne in številne načine. Človek je v tem pogledu izjemno prilagodljivo bitje.

Rečeno po Marxu ima vsak človek, ki namerava nekaj ustvariti oziroma k nečemu dati svoj specifični prispevek, v sebi v ta namen prilagojeno voljo, možnost in sposobnost svobodne odločitve. Na slednje pa se navezuje tudi vrsta in stopnja odgovornosti oziroma zaslug za končni razplet situacije.

-tam marama v ni izračun ali nekaj večje ni človek ali nekaj večje

Drugi koncept iz sodobne organizacijske misli, ki naj ga tu omenimo, je tako imenovano Brownovo štirivrstno razumevanje organiziranosti.

1. Formalna ali zahtevana organiziranost: to je tista organiziranost, ki je zapisana v formalno veljavnih dokumentih, na primer v ustavi, zakonih, samoupravnih aktih, organizacijskih predpisih in podobno.
2. Dojemana organiziranost: to je tista organiziranost, kakršno si človek v svoji glavi oziroma zavesti, mislih, pojmovanju izoblikuje in jo dojame. Zelo verjetno je ta tista, po kateri se ljudje neposredno ravnamo, jo poskušamo uresničevati s svojim delovanjem, nastopanjem in na sploh obnašanjem. Med njo in formalno - zahtevano organiziranostjo oziroma obnašanjem je v življenju praviloma neka (manjša ali večja) razlika. Eno je tisto, kar od mene zahtevajo drugi, drugo pa je tisto, kar sam dojemam, da se od mene zahteva in želi.
3. Dejanska organiziranost: to je tista, ki se v resnici dogaja kot končna konsekvenca oziroma rezultanta vseh vrst vplivov, na primer tehničnega, ekonomskega, človeškega in socialno - družbeno - političnega. Ugotavljanje resničnega dejanskega stanja ali poteka dogodkov je praviloma zapletena zadeva, saj pravo resnico odkrivati ni tako lahko, kot se morda zdi površnemu opazovalcu zgolj na prvi pogled. Eno je torej, kaj se od mene formalno in uradno - službeno zahteva, drugo je, kako tisto doumem, in tretje je tisto, kar se na koncu v resnici zgodi.
4. Potrebna organiziranost: to je tista, ki bi bila potrebna glede na dejanske možnosti na eni strani ter dolgoročno smer odvijanja dogodkov ter glede na naše interese na drugi strani. Ni vselej enostavno vedeti, kaj mi je pravzaprav potrebno v tem trenutku, kajti ne poznam prihodnosti, ki bo šele nastala.

To so štirje vidiki razumevanja organiziranosti, ki so jih okrog leta 1960 v Manchestru za svoje raziskovanje opredelili angleški raziskovalci organizacije v okviru znanega raziskovalnega projekta Glacier, opisal in objavil pa jih je W. Brown (1965). Naš teoretik organizacije dr. F. Lipovec trdi, da je razlike med njimi komaj mogoče sprevideti (F. Lipovec: Razvita teorija organizacije, Ljubljana, 1987/161). Vendar se zdi smiselno razlikovati med njimi, kajti opozarjajo nas na to, da so v življenju mogoče neredkokdaj pomembne razlike med nji-

mi. Na primer: samoupravne odnose imamo dokaj natančno formalno opisane in opredeljene v ustavnih in družbenih dokumentih. Njihovo uresničevanje in udejanjanje nas družbeno obvezuje. Toda vsakdanja izkušnja nam kaj hitro razkrije, da obstaja marsikje vidna razlika med zahtevanim in udejanjenim. Vmes med obema se nam dokaj nazorno pokaže kritični moment, ki tiči v našem stvarnem doumevanju tistega, kar se od nas zahteva, kot tudi v tistem, kar bi bilo glede na naše možnosti in interese objektivno potrebno. Opozorila omenjenih angleških raziskovalcev organiziranosti so s tega vidika gledano očitno slejkoprej dokaj poučna in koristna - tudi za situacije, ki zadevajo socialne delavce.

Iz omenjenih dveh miselnih shem, povzetih iz sodobne organizacijske misli, vidimo, da nam je mogoče življenjske situacije razumevati dokaj bolj kompleksno in istočasno artikulirano, kot pa smo sicer vajeni.

Zlasti Brownova shema nas uči bolj prefinjenega pojmovanja takšnih nians situacij organiziranosti - pomembne tudi za socialne delavce - ki jih morda brez tega pouka sploh ne bi opazili in zato tudi ne razumeli.

Miselni obrat današnjega časa

Industrija, zgrajena in delujoča na takšnih temeljnih miselnih shemah, ki so posledica tristoletnega razvoja znanstvene misli v smislu specializacij na parcialne in med seboj nepovezane enote sveta, narave, družbe in človeka ter statičnega pogleda na svet, je doslej tako izčrpala omejene zmogljivosti zemljine skorje, naravnih virov surovin in energije ter zmognosti biosfere, da so danes vse bolj nazorno vidne meje gospodarske rasti. Na začetku te razprave smo omenjali različne vrste kriz, ki se danes kopičijo ena na drugo. Videti je, da je začel v krizo tudi tristoletni kartezijanski miselni vzorec, ki je bil podlaga specialistični razparceliranosti v pogledu na svet, naravo, družbo in človeka. Vse bolj vidne "meje (gospodarske) rasti" (zakonca Meadows, 1972) očitno zahtevajo, da človek nekje v temelju spremeni svoj odnos do narave, družbe in do samega sebe, kajti dosedanja večstoletni temeljni vzorci specialistične parcelizacije in statičnega oziroma kratkoročnega merjenja gospodarskih in družbenih učinkov ne zagotavljajo dolgoročnih ravnovesij tako, da bi bil omo-

gočen zadovoljiv nadaljnji razvoj proizvodnje, gospodarstva in družbe tudi za naše zanamce. Za naše stoletje je značilno, da mlajše generacije niso več pripravljene zaupati svoje prihodnosti obstoječim vodstvom. Tako so vodstva in voditelji že kar praviloma izgubili svojo karizmatičnost. Ni čudno, saj so prav vodstva v preteklosti drugo za drugim vodila svet iz katastrofe v katastrofo, pri čemer psiho današnjega človeka obvladuje strah pred skoraj neizbežnimi še nadaljnjimi katastrofami, ki se jim človeštvo, stopajoč po več kot tristoletnih fiksiranih temeljih, očitno ne bo moglo izogniti. Zato današnji človek nekako podzavestno išče in tipa za povsem novimi možnostmi nadaljnjega razvoja, ki bo moral biti - po trditvah Svetovne komisije za okolje in razvoj pri OZN aprila letos (1987) - "notranje socialno uravnotežen".

Današnji pogled na svet, naravo, družbo in človeka zahteva celovitost, kompleksnost, odprtost in časovnost (K. Kornwachs, 1984). To pa so paradigme, ki jih tradicionalna oziroma kartezijansko zasnovana znanstvena in družbeno praktična misel ne pozna in so njej tudi nasprotne. Nasprotujejo jim, vendar ne v smislu pripravljanja ostrega spopada z njimi, temveč tako, da iščejo in postopno odkrivajo in artikulirajo takšne osnove, s katerimi vse dosedanje pridobitve znanosti in družbeno proizvodne prakse ne bodo zanikane in zavržene, temveč bodo postavljene le na nove, skupne imenovalce, takšne, ki bodo vse dosedanje pridobitve priznale kot določeno zgodovinsko obdobje, ki se sicer v našem času nehuje, predstavlja pa akumulirano kulturno bogastvo, ki ga bodo novi pogledi in pristopi vsrkali vase, in to na način, ki bo svetu, ljudem in slehernemu človeku odprl nove perspektive in upe za prihodnost. Takšnim smerem iskanj pa se prav gotovo odpirajo tista področja znanstvene misli, ki so se razmahnila posebej v tem stoletju in ki po svojem bistvu pomenijo poskus preseganja tradicionalne razparceliranosti, ločenosti, odtujenosti in specialistično pogojene neodgovornosti. Med takšna področja in vzorce znanstvenih iskanj prav gotovo sodijo sistemsko kibernetički pristop, organizacijska misel, ki v novejšem času prepoznava izomorfije kot skupne imenovalce med družbenimi in naravoslovnimi vedami. Za organizacijsko misel tako v teoriji kot tudi v praksi pa je med drugim značilno tudi to, da je po naravi usmerjena v graditev upov in optimizma.

Sklepne misli

Povsem naravno je, da ima življenje neko osredje glavnega toka na eni strani ter svoje obrobje ("marginé") na drugi strani. Kot pri reki je tudi v življenju: osrednji tok je tisti, ki žene življenje vedno naprej in naprej. Ljudje, ki čutijo v sebi dovolj telesnih in duhovnih moči, se poskušajo vreči v ta glavni tok življenja; pri tem nekateri uspejo bolj, drugi pa manj. Slednje glavni tok življenja nekako odriva in skuša potisniti v stran levo ali desno, bolj proti bregovom, obrobju, "marginam", kjer pa je tako in tako vselej nekaj tistih, ki jih glavni tok življenja nikoli ni mogel potegniti vase in za seboj. Nebogljeno otroštvo, bolezen, začasna ali stalna (trajna) onemoglost, starostna telesna oslabelelost in podobno so vselej bili in verjetno tudi vselej bodo pojavi, ki sicer le spremljajo glavni, osrednji tok življenja, a so prav tako sestavni in neločljivi del vsake družbene skupnosti. Če so ljudje na družbenih "marginah" morda telesno šibki in nemočni, pa zato nikakor še ni rečeno, da so nemočni in šibki tudi v duhovnem in moralnem pogledu. Nasprotno, moč je ugotavljati, da so ljudje na družbenih "marginah" celotni družbeni skupnosti potrebni prav toliko kot tisti, ki se zmorejo vreči v glavni tok, v ospredje družbene moči in napredka. Vsi tisti, ki so se sposobni vreči v glavni tok, potrebujejo namreč veliko mero srčnosti in moralne, ne zgolj telesne moči. Vir slednje pa je prav njihov človečni odnos do ostalih telesno ali tudi duhovno šibkejših članov človeške skupnosti, katere (enakopravni) člani pa so tako prvi kot tudi drugi. Oboji tvorijo človeško skupnost in nikakor ne le (trenutno) telesno moč. Tudi telesno močni potrebujejo moralno in duhovno moč, sicer ne bodo zmogli dolgo vzdržati vrtincev, ki jih je glavni tok življenja pač prepoln.

Pokazali smo na nakopičenost raznih vrst kriz v našem času. Išoč globlje vzroke temu, smo se nekoliko zagledali nazaj v preteklost človeške družbe in ugotovili, da je socialno vprašanje v svojih družbenih razsežnostih posledica nekega zgodovinskega razvoja, ki je na raznih stopnjah izhajal iz različnega načina uveljavljanja načela delitve dela. Ugotovili smo, da je imela posebej hude posledice prva industrijska revolucija v pionirskih deželah le-te, da pa je mogoče, da uničujoče vplive industrijske revolucije prenesejo druga družbena okolja lahko s tudi mnogo manjšo stopnjo razkrojevalnih posledic. To smo nekako zapazili prav pri nas, Slovencih, pri čemer pa seveda nismo mogli odpreti vprašanja kakih drugih posledic, ki morda še niso tako vidne, utegnejo pa jih razkriti morda

kaka kasnejša drugačna raziskovanja.

Posebej smo opozorili na nekatere dosežke znanstvene organizacijske misli ter se zaustavili pri neizogibnosti preobrata na področju temeljnih vzorcev oziroma miselnih shem v pogledu na svet, naravo, družbo in človeka. Ob tem smo poudarili, da je tak preobrat očitno nujen, če naj si človeštvo zagotovi prihodnost in si "udejani" zamisel o "notranje socialno uravnoteženem" razvoju, ki naj odpre nove perspektive razvoja tudi za prihodnje generacije, za naše otroke.

LITERATURA

1. Brown, W.: Exploration in Management, Peican Books, Penguin, 1965
2. Enciklopedija leksikografskog zavoda, Zagreb, 1969
3. Encyclopedia International, Grolier, N.Y., 1971
4. Engels, F.: Položaj radničke klase u Engleskoj, v: K. Marx, F. Engels: Dela, tom 4, Prosveta, Beograd, 1968, str. 106 in dalje
5. Engels, F.: Porijeklo porodice, privatne svojine i države, BIGZ, Beograd, 1976, str. 153-161 in 174
6. Gatarić, Dj.: Djelatnosti od posebnog društvenog interesa i javna ovlaštenja, Narodne novine, Zagreb, 1986, str. 16-22
7. Kamušič, M.: Uvod v organizacijo podjetja, VŠOD Kranj, 1970
8. Lipovec, F.: Razvita teorija organizacije, Obzorja-EPOK, Maribor, 1987
9. Marx-Engels: Manifest komunistične partije (komunistični manifest), Komunist, Ljubljana, 1975
10. Marx, K.: Kapital I, CZ, Ljubljana, 1961
11. Ovsenik, J.: Izvori in razsežnosti organizacijskega problema ter možnosti za njegovo racionalizacijo, Organiziranje v funkciji samoupravnega združenega dela, I. jugoslovanski simpozij organizacijskih znanosti, Zbornik referatov str. 47-59, Kranj, 1979
12. Ovsenik, J.: Kako gledati na položaj organizacije v naši družbi, Organizacija I informatika - razvoj, stanje i primjena u praksi udruženog rada, III. jugoslovanski simpozij organizacije rada, zbornik referatov str. 25-37, Varaždin, 1984
13. Pogovor s prof. Janezom Stanovnikom: Uravnotežen in trajen razvoj za namce, Sobotno Delo, 21. novembra 1987
14. Pusić, E.: Nauka o upravi, Školska knjiga, Zagreb, 1975

15. Schwartz,P.: Management in Non-profit Organisationen, Schweizerisch, Volksbank, 1986
16. Sicherl,P.: Prestrukturiranje in družbena produktivnost dela, Posvetovanje o prestrukturiranju slovenskega gospodarstva, Ekonomska revija, 1983/1-3, str. 18-28
17. Webster's New International Dictionary of the English Language, G.+C. Merriam Webster, Springfield, 1971
18. Walton, R.G.: Social Work 2000-The future of social work in a changing society, Longman, London in N.Y., 1982
19. Urwick,L.: The Golden Book of Management, Newman Neame, London, 1956 in 1963
20. Skupina avtorjev: Svetovna zgodovina od začetkov do danes, CZ, Ljubljana, 1976, str. 13-15